

Carl Erik Kühl

DET UNYTTIGES PROBLEM¹⁾

(1978)

Der er ikke noget originalt i at slå den filosofiske antropologi op på det praktiske menneske. Men moderne praksisfilosofi – og praxeologi – har en tilbøjelighed til at koble begrebet om menneskelig praksis ganske tæt til begreber om tjenlighed, funktion og nytte. At forstå, hvad et menneske gør, er at forstå, hvorfor det gør det. Og at forstå, hvorfor et menneske gør noget, bliver at forstå, hvad det tjener til, hvilken funktion eller nytte det har.

Men rent faktisk gør vi – og specielt gjorde vi tidligere og gør stadig mange steder på jorden – mange ting, som ikke *uden videre* begribes på denne måde. Børnene leger, de voksne ser kriminalfilm i TV, man promenerer i skoven eller går på kunstudstilling. Hvorfor? Vi er tilsyneladende enige om berettigelsen af at stille et sådant spørgsmål. Og de svar, vi er tilbøjelige til at give, ligner i form de svar, vi giver på spørgsmål til suverænt nyttebetonede gøremål. F.eks.: Hvorfor børster vi tænder? For ikke at få huller i tænderne. Hvorfor leger børnene? For at gøre erfaringer, der kvalificerer dem til voksenlivet. Hvorfor ser Hansen voksenundervisning i fransk i TV? For at lære at tale fransk. Hvorfor ser han kriminalfilm? For at få tiden til at gå. Etc. Tendensen til på en gang at insistere på og ophæve distinktionen nytte-unytte angår ikke blot vore aktiviteter, men også de genstande og ting, vi omgås eller omgives af. Hammeren er til at slå søm i med. Statuen er til at glæde sig over, til at skaffe sin ejer prestige eller “bare” til pynt. Den lyd, der kommer ud af min mund netop nu, tjener meddelelsen. Men jeg kan også synge en linie fra “Winterreise”, til gene for naboen eller for at give et sublimeret udtryk for min smerte.

Specielt når vi tager Freud og Marx til hjælp, kan vi over kontoen til individets og samfundets driftsøkonomi få noget nyttigt ud af næsten alt unyttigt. Det er en transformation, der gøres en del ud af i disse år. Det er en form for radikalitet, der klinger godt sammen med en teknokratisk bevidsthed. Farlig og – vil jeg hævde – usand bliver den, når den slår ud i reduktionisme: Kunstværket er – i betydningen: er udelukkende, er først og fremmest, er væsentligst – borgerlig ideologi; Hansen ser TV – udelukkende, først og fremmest, væsentligst – for at hans arbejdskraft kan blive restaureret/reproduceret; etc. Sådanne funktionaliseringsforsøg kaster utvivlsomt lys over sammenhænge, der ellers ville ligge i mørke. Men lyset rammer kun en side af sagen: hvorledes de unyttige aktiviteter og ting med tautolog nødvendighed forstås af den, der udfører hhv. omgås dem *som_*unyttige (og som mere end det), falder udenfor. Det er der også andre spørgsmål, der gør.

Det unyttige er en realitet, som vi både drages af og frygter. Vi længes vel efter søndagen, hvor vi kan lave ingenting ved en badestrand. Men selv med noget nær den fulde økonomiske kompensation for tabt lønindkomst frygter vi nok arbejdsløsheden, bl.a. fordi den gør os unyttige i samfundslivet. Et liv af ene søndage forekommer os meningsløst. Vore forestillinger om mening i tilværelsen synes i det hele taget snævert knyttet til nyttebegrebet – så snævert, at det unyttige kun lukkes ind som udfald af det nyttige, som det, det nyttige langt ude er nyttigt for, eller som det, der “præmierer” det nyttige.

¹⁾ Indledning til kollokviet “Nytte og Unytte”. Tromsø, 12.9.78.

En aktivitet er nyttig ved sit resultat, en ting er – typisk – nyttig ved sin tjenlighed. I begge tilfælde får det nærværende sin mening fra det fremtidige. Men lige så snart det fremtidige på denne måde er blevet indhentet af nærværet, griber det på ny ud i fremtiden efter mening. Døden sætter en grænse. Mennesket i vor kulturrepoke er usædvanlig dårligt tilpasset sin egen dødelighed. Spiller sammenkoblingen af nytte og mening ind i dette forhold?

Det har taget mindst et par uger at producere et neolitisk øksehoved. Omkring 1/10 af tiden har været brugt til at gøre øksen funktionsduelig. Resten af tiden er gået med at gøre øksen færdig. Men hvad ligger der i dette begreb “færdighed”? Det er så meget mere et presserende spørgsmål, som vore forfædre eller deres teknologiske pendants i Oceanien næppe accepterer – ja, næppe har ord for eller forstår – opdelingen af tilvirkningen i en fase til nytte og en anden til noget andet. Etnografer, der insisterer på sondringen nytte/unytte og efterlader det unyttige i krisis mellem det alligevel-nyttige og det meningsløse, må vare sig for ikke at begå en etnocentrisk fejltagelse allerede i udgangspunktet.

Jægersamfund svarende til vort eget palæolitikum fordrer en daglig arbejdstid på 4-5 timer af sine “arbejdende” medlemmer. Hvad laver de, der ikke uden videre forekommer – os – at arbejde? Hvad laver de arbejdende i de mange af døgnets timer, hvor de hverken spiser, sover eller arbejder? For en udefra – det vil sige: en fra europæisk kultur – kommende iagttagere er det for resten slående, at grænsen imellem disse sektorer af virksomhed er temmelig flydende. At man skulle arbejde hårdt for så meget desto mere at kunne nyde overflod, er i alt fald en disposition, der er de fleste “primitive” samfund helt fremmed.

Jeg placerede netop spisningen under det nyttige. Og her er der noget, der er helt galt. Selvfølgelig er det normalt nyttigt at spise, i den forstand at vi tærer hen og dør, hvis vi ikke gør det, lige som vi måske lige frem styrker og udvikler vor krop ved den rette kost. Det mærker og ved enhver fra sin egen krop og fra gældende autoritet i det pågældende samfund. Men det er meget få steder på kloden, man slet og ret *spiser*. Indtagelsen af føde finder sted i form af *måltider*, og et måltid er meget mere end et middel til restaurering og forbedring af kroppen.

Det nyttige og det unyttige (som selvsagt må bestemmes på anden måde end som privation på det nyttige: som leg, rite, kunst etc.) bør nok slet ikke betragtes som *kategorier* af aktiviteter hhv. genstande. Som kategorier bryder de hurtigt sammen, når vi anvender dem på ikke-europæiske eller ikke-moderne samfund. Og de bryder antageligt også sammen, når vi bruger dem til fordybelse i vore egne livssammenhænge. (Det vil jeg vende tilbage til i anden sammenhæng.) Det nyttige og det unyttige (som altså må være meget andet end *bare* unyttigt) bør snarere tænkes som *strukturmomenter*, der har gyldighed for alle aktiviteter og genstande i den menneskelige omgang. Som sådan kan vi som iagttagere anlægge både nyttens og unyttens synsvinkel (-vinkler) på det hele. Det karakteristiske ved vor kultur blive da, at man under anlæggelsen af nytteperspektivet og unytteperspektivet kommer til at placere sig omtrent som i forhold til s.27 og s.28 i en bog: Skønt de to umiddelbart følger hinanden, kan man ikke slå op på den ene uden at lukke i for den anden.

Denne problemskitse er meget grov i pennen. Den skelner overhovedet ikke mellem nytte, funktion, formål etc., lige som den fra afsnit til afsnit lader pladsen for nyttens dativ stå åben eller besætter den forskelligt. En ordentlig præcisering af disse forhold vil formentlig føre til en opløsning af visse dele af problematikken, lige som andre vil komme ud i større – men også sandere – kompleksitet.

Hvad skal vi med – ja, hvad nytte har vi af – det unyttige, af legen, kunsten, riten? Hvad ligger der i et sådant – tilsyneladende paradoksal – spørgsmål? Hvorfor springer et sådant spørgsmål os på læben? Hvorfor er det et spørgsmål i dag? Dét er spørgsmålet.